

Jaargang 60, no. 4/5 - april/mei 1983
Heemschut verschijnt 10x per jaar

Tijdschrift van de Bond Heemschut
opgericht in 1911

Beschermvrouwe:
H.M. Koningin Beatrix

Uit de inhoud:

- 'De Hollandsche Molen' jubileert
- Toekomst van oude kerken: licht en duisternis
- Geen sloop, maar hergebruik van oude gebouwen
- Monumentenbeheer, onderwerp van N.C.M.-studiedag

Foto omslag:

Karakteristieke plek in het onlangs geopende Buitenmuseum te Enkhuizen. Op de voorgrond brug uit Jorwerd (Fr.), de huizen in het straatje zijn afkomstig uit de Vuldersbuurt in Harderwijk en het kerkje op de achtergrond heeft in Den Oever gestaan.

Foto: Rijksmuseum, 'Zuiderzeemuseum', Enkhuizen.

Redactie:

Drs. J. H. Bierenbroodspot-Rudolph
J. Roelfs Sr.

Redactiesecretaris:

Mevr. P. A. Hengeveld-Brand

Medewerkenden:

J. Th. Balk, Amsterdam
Drs. P. Karstkarel, Leeuwarden
D. van der Meulen, Assen
R. Lureman, Doetinchem
Drs. W. J. Pantus, Nijmegen
J. E. van der Wielen, 's-Gravenhage

Correspondentie voor de redactie aan:

Secretariaat Bond Heemschut,
Nieuwezijds Kolk 28,
1012 PV Amsterdam
tel. 020 - 22 52 92
of 020 - 23 09 94 (ledenadministratie)
postgiro 124326

Correspondentie voor advertenties:

Bosch & Keuning nv
Postbus 1, 3740 AA Baarn
tel. 02154 - 1 82 41
gironummer 4988

Vormgeving & Druk

Bosch & Keuning nv, Baarn

Buitenmuseum Enkhuizen open*)

Vanaf 7 mei is het Buitenmuseum in Enkhuizen, behorend bij het Zuiderzeemuseum aldaar, voor het publiek geopend.

Oorspronkelijk zou dit op 28 mei 1982 gebeuren, tegelijk met de herdenking van de dag waarop vijftig jaar eerder het laatste gat in de Afsluitdijk werd gedicht. Het museum was toen al wel klaar, maar moeilijkheden rondom de toewijzing van de benodigde 55 personeelsleden leidden tot uitstel van deze opening.

Vorig jaar september wist de toenmalige minister van C.R.M., H.A. de Boer, voor deze 55 arbeidsplaatsen eindelijk de toezegging van het Kabinet te verkrijgen. Daarop kon begonnen worden met de bouw van de boten voor de veerdienst waarmee de bezoekers naar het museum worden vervoerd. Het Buitenmuseum is, heel toepasselijk, nl. alleen over water te bereiken. Deze boottocht duurt 12 minuten en voert over het IJsselmeer vlak langs de stad Enkhuizen met haar oude zee-muur en wallen, het oude bolwerk de Dromedaris en de havens met de tientallen geres-taureerde zeilschepen.

OPZET WIJZIGDE STEEDS

Het Buitenmuseum omvat 135 panden die een beeld oproepen van het leven op en rond de Zuiderzee, voordat deze een binnensee werd, waarin de bedrijvigheid die bij de visserij behoorde een overheersende plaats innam. Het eerste plan voor de oprichting van een Zuiderzeemuseum was afkomstig van S.J. Bouma, directeur van het Openluchtmuseum te Arnhem, die na een grondige inventarisatie ontdekt had, dat de tastbare herinneringen aan de Zuiderzeecultuur snel aan het verdwijnen waren. Bouma stelde zich een museumdorp voor aan de kust van de Zuider-

zee, waarin gewoond en gewerkt zou worden en waarvoor de bewoners zouden worden gerecruiteerd uit werkloos geworden vissers. Een belangrijk uitgangspunt was voorts dat het nieuwe museum compact gebouwd moest worden op een niet te groot terrein. Dit betekende een breuk met de gebruikelijke aanleg van openluchtmusea, waarin gebouwen verspreid staan in een fraaie landschappelijke omgeving.

Nadat in 1946 besloten was tot de vestiging in Enkhuizen werd aangevangen met de restauratie en inrichting van het Binnenmuseum, dat een chronologisch gerangschikte verzameling voorwerpen zou gaan bevatten. Dit ging in 1950 open, terwijl de plannen voor het Buitenmuseum stagneerden.

In 1956 werd vervolgens besloten tot een geheel nieuwe, eenvoudiger opzet.

Het Buitenmuseum zou geen bewoond dorp worden, maar de woon-en werkomstandigheden van omstreeks 1900 laten zien. Deze nieuwe opzet zette zich af tegen het dorpse karakter van de eerste opzet en was meer gericht op het geven van een 'stedelijk' aanzien. Maar ook op dit plan ontstond in de loop der tijd kritiek; het beoogde stedelijk karakter zou immers verwijzen naar de 17de-eeuwse bloeiperiode van de Zuiderzeecultuur, terwijl de opdracht van het museum juist was het tonen van de 19de-eeuwse cultuur. Een cultuur van vissers en ambachtslie-

Gezicht op het Buitenmuseum vanaf de zijde van het IJsselmeer.

Interieur van een keukentje in een woning, die vroeger aan de vissersdijk te Enkhuizen heeft gestaan.

den die zich afspeelde in kleinere plaatsen langs de kust.

HISTORISCHE BUURTJES

Uiteindelijk werd pas in 1968 definitief een ontwerp goedgekeurd, dat is gebaseerd op historische plattegronden van verschillende van die plaatsjes, zoals die zijn vastgelegd in kadastrale minuutplannen uit de periode 1811-1831. Aan de hand daarvan zijn een aantal buurtjes ontworpen die wat betreft ligging, stratenpatroon, perceelindeling en dergelijk de historische situatie benaderen. Deze buurtjes zijn op natuurlijke wijze gerangschikt, met behoud van de oorspronkelijke hoogteverschillen. Ook bij de detaillering van het plan in de vorm van bestrating, beschoeiing en beplanting is de historische situatie als uitgangspunt genomen.

Het vissersdorp in het Buitenmuseum is vrijwel geheel ontworpen naar de historische plattegrond van Zoutkamp. Alleen het iets hoger gelegen gedeelte is geleed volgens de willekeurig lijkende perceelindeling van het oude Urk.

De centrale gracht heeft een stedelijke zijde als in Edam en een Friese zijde, die een soortgelijke bebouwing vertoont als Stavoren met zijn karakteristieke overtuinen.

De kerkbuurt komt nauw overeen met de historische plattegrond van Hindeloopen; rondom de kerk is de bebouwing afwisselend open en gesloten. Op de kerk komt een straat uit, die is opgezet naar voorbeeld van de Vuldersstraat uit Harderwijk. Langs de dijken zuiden van de kerkbuurt is de bebouwing in overeenstemming met de situatie, zoals die nu nog in Kolhorn bestaat.

De Buurterhaven, die in 1830 in Marken is aangelegd, diende als model voor de haven in het Buitenmuseum.

Rondom het museum zijn verschillende dijken gebouwd. De grote dijk langs de IJsselmeer is bekleed met de drie steensoorten, die in de loop van de tijd werden gebruikt om dijken te beschermen: de ronde, Noorse

zwerfsteen, de vierkante, Belgische bloksteen en de zeshoekige baltsteen.

Op de dijk zijn paardepaardjes aangelegd. Tot het begin van deze eeuw waren dijken de belangrijkste verbindingswegen tussen de plaatsen aan de Zuiderzee. Te voet of per kar ging men van de ene naar de andere plaats. Aan de zuidzijde van het vissersdorp in het museum staat een rij huizen uit Monnickendam. Deze lagen vroeger buitendijks, zodat bij hoge waterstanden het land en de huizen onder water kwamen te staan. Na de grote overstroming in 1916 is deze dijk opgehoogd, zoals aan de voorkant van de huizen goed is te zien.

Op het museumterrein zijn diverse voorbeelden van waterhuishouding te zien. Overtollig regen- en drangwater wordt in de lage polder tussen de stadsgracht en het vissersdorp via greppels naar de sloot afgevoerd. Als het slootpeil te hoog wordt, maalt de molen het water omhoog naar het boezemwater. Het overtollige water in de boezemwateren wordt geloosd naar het IJsselmeer.

VISSERIJ

Zoals gezegd rondom de Zuiderzee leefden velen van de visserij. Aan het begin van deze eeuw voeren er veel verschillende typen schepen op en elke vissersplaats had traditioneel zijn eigen type. Er werd gevist met onder andere Wieringer aken, blazers, schokkers, Staverve jollen, botters, schouwen en fuikenboten. In de Markerhaven van het museum ligt de blazer TX 11, waarmee op de Noordzee en op de Zuiderzee werd gevist.

Aan de visserij was een groot aantal nevenbedrijven verbonden, waarvan er verschillende in het museum aanwezig zijn, zoals het vm. kantoor van de visafslag uit Volendam. Ook bedrijven als een rokerij, een zeilmakerij, een scheepssmederij en een taanhuis (waarin in koperen ketels het vistuig werd getaand om bederf tegen te gaan) ontbreken niet.

VERHUIZINGEN

De panden die we in het Buitenmuseum vin-

den, moesten bijna altijd gesloopt worden vanwege verkrotting, sanering, dijkverhoging of de onmogelijkheid ze aan een moderne bestemming aan te passen.

Helaas kon het museum niet alle panden krijgen die het zich wenste. Om toch een zo compleet mogelijk beeld te verkrijgen, werden verschillende copieën gebouwd van originelen die ter plaatse bleven staan. Ook werden enkele reeds gesloopte panden gereconstrueerd aan de hand van opmetingen, foto's en bouwfragmenten.

De meeste panden zijn echter op de een of andere manier in zo origineel mogelijke staat naar het museum overgebracht.

Daartoe werden de houten constructies, zoals kap, vloeren en bedschoot voorzichtig gedemonteerd, de muren gesloopt en alles werd per vrachtwagen naar Enkhuizen gebracht. Ook sterk aangetaste of beschadigde onderdelen werden vaak meegenomen, omdat zij bij de bouw veel gegevens konden verschaffen. Maar ook bij de meest zorgvuldige demontage en herbouw gaat veel van de originaliteit van een oud pand verloren. Na 1970 zijn verschillende huisjes overgebracht op een manier die het karakter beter bewaart, nl. door het overbrengen van grote muurfragmenten in plaats van het geheel demonteren van de muren en het weer opnieuw op metselen.

Begin 1971 werd voor het eerst een huisje in zijn geheel overgebracht. Het betrof een van de laatste vissershuisjes uit Vollenhove dat tussen twee hijskranen naar de haven werd vervoerd en zijn reis per schip vervolgde.

Van veel panden zijn vaak behalve muren, ook houten gevels, wanden zoldervloeren of hele daken in grote fragmenten naar het museum getransporteerd.

Een aantal woningen is zorgvuldig ingericht, zodat een indruk verkregen kan worden van de woon- en werkomstandigheden in het Zuiderzeegebied aan het begin van deze eeuw. Deze huizen zijn gemeubileerd op basis van gesprekken met oud-bewoners of met mensen die het huis uit eigen ervaring hebben gekend. Ook op die manier wordt het verhaal verteld van de oorspronkelijke bewoners die model staan voor het leven in het Zuiderzeegebied van vóór de afsluiting.

J.B.-R

**) De gegevens voor deze inleiding werden hoofdzakelijk ontleend aan het door het Buitenmuseum verstrekte informatieblad.*

**Heemschut
werkplaats voor
vrijwilligers**

Aanmelding voor Heemschut-restauratiekampen te Voorstonden (Gelderland) en St. Jans klooster (Overijssel) van 8 tot 20 augustus 1983 (min. leeftijd 16 jaar) is nog mogelijk tot 1 juni a.s. (zie Maart nr. blz. 48). Na opgave wordt een aanmeldingsformulier toegezonden voor inschrijving in volgorde van binnenkomst van het formulier. Dus enige haast is geboden! Tel. 020-225292.